

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ

(Τέλος τῶν Ρομαντικῶν)

ΤΟΥ

ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

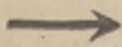
Ἀκαδημαϊκοῦ

2

ΣΥΝΕΧΙΖΟΥΜΕ παρακολουθώντας τὸ Χρονικὸν βίου ἐνὸς δυνατοῦ Κρητικοῦ συγγραφέα: τοῦ Ἰωάννου Κονδυλάκη. Κρήτη, 1879. Ἐκείνη τῆ χρονιά ἐφθασε στὰ Χανιά ὁ Κονδυλάκης, ἐρχόμενος ἀπ' τὸ χωριὸ του, κι' ἔγινε γραμματικὸς στὰ Δικαστήρια.

«Ἐφερε — τὸν περιγράφει ὁ συμβολαιογράφος ἐκείνου τοῦ καιροῦ Φουρναράκης— κρητικὴν ἐνδυμασίαν, ἕνα φεσάκι τουρκικόν, βράκαν πολυπτυχόν καὶ μακράν, ζώνην ἐρυθράν, ὑποκάμισον χρωματιστόν, καὶ παπούτσια καὶ ὄχι στιβάνια. Ἡμέραν τινά, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι βρακοφοροῦντες κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι, ἐφόρεσαν εὐρωπαϊκά κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν».

Ἐπειτα ἀπ' τὰ Δικαστήρια κι' ἀπ' τὴ δασκαλική, ἦρθε στὸν Κονδυλάκη ὁ ἄλλος δαίμονας. Αὐτὸς πού θά τὸν δυναστέψη σ' ὅλη του τὴ ζωὴ: τὸ πάθος νὰ γίνῃ λ ὁ γ ο ς ἢ εἰκόνα καὶ τὸ αἰσθημα, νὰ πειθαρχήσουν καὶ νὰ γίνουν σελίδα κειμένου. Ποιὸς εἶναι ὁ κόσμος αὐτοῦ τοῦ νέου Κρητικοῦ πού ἀρχίζει τότε νὰ καταγράφῃ τὰ αἰσθηματά του; Εἶναι, βέβαια, ἡ Κρήτη, τὰ παλικάρια τῆς πού ἐτοιμαζόνται γιὰ πόλεμο καὶ οἱ γερόντοι τῆς πού ἀφηγούνται γιὰ τοὺς πολέμους πού κάμανε μὲ τοὺς Τούρκους καὶ μὲ τοὺς Μισιρλήδες, εἶναι τὰ παραμύθια καὶ τὰ ὄνειρα γιὰ τὴν ἐλευθερία. Εἶναι αὐτὸ πού συνοψίζεται σὲ μιά λέξη πού ἀγαποῦσαν κατ' ἐξοχὴν οἱ πατέρες μας: τὸ πνεῦμα τοῦ ἀ λ υ τ ρ ῶ τ ο υ. Τὸ ξέρω καλά κι' ἐγὼ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, γιατί γεννήθηκα σὲ ἀλύτρωτη περιοχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὴ Μικρασία. Ἦταν — αὐτὸ τὸ πνεῦμα — μιά μυστικὴ περιοχὴ τῆς ψυχῆς πού τὴν θέρμαινε ἢ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς εὐκλείας, μεταφερμένη σὲ μορφή παραμυθιοῦ καὶ θρύλου καὶ θαύματος ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἀπὸ γενιά σὲ γενιά, ἀπ' τοὺς ἀπλοῦκούς πατέρες μας καὶ τίς μητέρες μας, ἀπ' τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς ἱερεῖς, μέσα στοὺς αἰῶνες τῶν κατατρογμῶν, ἀπ' τὴν Ἄλωση κι' ἐδῶ. Ὁλα ἔτειναν στὸ νὰ θυμίζουν πῶς ἤμαστε ἢ συνέχεια πῶς ὀφείλουμε νὰ κρατήσουμε τὴ συνέχεια γιὰ νὰ λυτρωθῶμε. Αὐτὸ κάποτε παρατραβοῦσε σὲ προε-

Συνέχεια εἰς τὴν
= ἑνὴν σελίδα

7128/20-8-1968, 66.1
Τὸ Βῆμα

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ

Συνέχεια έκ τής 1ης σελίδος

πτάσεις απρόβλεπτες. 'Αλλά ήταν ώραίο, γιατί έρχόταν από αγνότητα. Στην περιώνυμη 'Ακαδημία τής πατρίδας μου, στην 'Ακαδημία τών Κυθωνίων του Καίρη και του Βενιαμίν, ό περιηγητής Didot βρήκε, πρίν άπ' τό 1821, νά διδάσκουν από σκηνης τήν 'Εκάθη του Εύριπίδη και τούς Πέρσες του Αισχύλου, στό άρχαίο κείμενο, μέ κλειστά τά παράθυρα, γιά νά μή βλέπουν οί Τούρκοι πώς οί μαθητές - ήθοποιοί βαστούσαν όπλα και εχαν ψηφίσει και ένα νόμο, οί μαθητές τής 'Ακαδημίας τών Κυθωνίων, νά μιλάνε στην άρχαία έλληνική. «'Επιμελείσθαι έκαστον έλληνιστί όσον οίόν τε συνδιαλέγεσθαι. "Ος δ' άν μή θέλη τούτο, σελίδα έμνηκην, ένώπιον ήμών ιστάμενος, άπαγγέλλειν άποτισάτω τήμημα».

Οί παλαιότεροι αύτου του 'Αλυτρώτου 'Ελληνισμού θυμούνται άκόμα τούς γερόντους τούς γονιούς τους νά μαζεύουν γύρω τους, τίσ νύχτες, τά παιδιά τους και νά τούς λένε ιστορίες του έλληνοκου παρελθόντος, όπου όλα ήταν άποπνευματώμενα, χωρίς σκιές. "Ολοι οί ήρωες ήταν άρχαίγελοι, προχριστιανικοί και χριστιανικοί και τών καιρών τής 'Αλώσεως, όλοι ίδιοι, μέ φωτιστέφανο και μέ σπαθί, και μέ ρομφαία —και μέ τό λόγο πού ήταν ρομφαία.

Αύτός ήταν ό μυστικός κόσμος τής νεότης και του παιδιού αύτου τής Βιάννου, «μέ τό φεσάκι τό τουρκικόν και μέ τήν βράκαν τήν πολύπτυχον και μακράν», του 'Ιωάννου Κονδυλάκη. Πρωτώς έντελώς χαρακτηριστικό ότι στην πρώτη - θεώρη νεότη του προσγράφεται μιά άνακοίνωση πού έκαμε, αύτός πρώτος, γιά μιά δημόδη παράδοση τής Βιάννου. 'Αναφέρεται στό πιο ώραίο έλληνικό παραμύθι, στον Μέγ' 'Αλέξαντρο, και σ' έναν άθλο του. Ποιός ήξερε ότι ό λαός αύτός έδώ τής Κρήτης είχε βάλει κι' αύτή τήν όμορφιά στον ήρωα του 'Ελληνισμού, ότι του άποδίδει τον άθλο πώς αύτός, ό Μέγ' 'Αλέξανδρος, άνοιξε τό στενό του Βοσπόρου και ένωσε τή Μαύρη Θάλασσα μέ τήν 'Ασπρη; 'Ο 'Ιωάννης Κονδυλάκης δημοσίευσε τήν παράδοση τής Βιάννου, γιά τήν όποια μιλώ, στό 1887. Είναι σ' ένα τμήμα τής έμμετρη και στό άλλο αφήγηση σε πεζό. 'Ο τίτλος τής είναι: «Τραγούδι τ' 'Αλεξάντρου και τ' 'Ελένης».

«'Αλέξαντρος ό βασιλιάς καράβια ν' άρματώνει
βάνει πανιά μεταξωτά κι' άπάργυρα κατάρτια,
χιλιάδες δέκα κι' έκατό βάνει στρατιώτες μέσα».

'Ο κόσμος έρώτα:

—«Γιά πού όρδινιάζειτ' 'Αλέξαντρος ό πολυχρονωμένος; Είναι τάχα άκόμη ρηγάτα πού δέν τον έπροσκυνησασι; Είναι κόσμος πού δέν τον έκαμε δικό του;»

Μά κανείς δέν ήμπόρειε νά πη γιά τό σκοπό του βασιλιά. Τόν ήξερε μονάχα ή 'Ελένη πού, γιά νά στερξη νά τον παντρευτή, του είχε βάλει τον όρο:

«'Αν θές, 'Ελένη, μουλεγε, τή θάλασσα ξαγλιώ την,
άν θές τήν άμμο, τή μετρώ κουκι - κλαδί γιά σένα.
— Δέ θέλω έγώ τή θάλασσα, τήν άμμο νά μετρήσης,
μόνο τή Μαύρη θάλασσα νά σμίξης μέ τήν 'Ασπρη».

'Ο 'Αλέξαντρος δέχτηκε τον όρο και κίνησε μέ τήν άρμάδα του γιά τά στενά του Βοσπόρου.

Περάσαμε μήνες και μαυροί καιροί γιά τήν 'Ελένη. Οί βάγιες τής πολεμούσαν νά τήν παρηγορήσουν, μά αύτή δέν έλεγε σε κανέναν τον πόνο τής.

'Αξάφνα:

«Μιά μέρα άγροικά βοή' ξετρομισμένη στέκει.
Θωρά τή θάλασσα ψηλά, φουσκώνει και μουγκρίζει.
Είπες τά μαύρα σύννεφα ταρός σαν τά ζυγώνει,
πώς όρες κουλουριάζονται κι' όρες ξαπλών και
(φεύγουν,
έταά κ' ή Μαύρη Θάλασσα άγρια κατεβαίνει
κι' όρες κουκλώνει τή στεριά κι' όρες ξαπλώνει,
(φεύγει».

Τότε, λέει ή παράδοση, άπ' τά νερά τής Μαύρης Θάλασσας πού χυθήκανε στή Μεσόγειο, ή 'Ασπρη Θάλασσα φούσκωσε και σκέπασε πολύ μέρος άπ' τά παράλια τής Κρήτης.

'Ο Κονδυλάκης έγραφε πώς ή διήγηση αύτή είναι «λείφανον παραμορφωμένον» τής άρχαίας παραδόσεως τών Σαμοθρακών, πού μνημονεύει ό Διόδωρος ό Σικελιώτης, γιά τό άνοιγμα του Πορθμού του Βοσπόρου άπ' τά νερά τής Μαύρης Θάλασσας πού ξεχειλίσανε και χύθηκαν μέσ στή Μεσόγειο.

'Ο κ. Σπυριδάκης, ό Διευθυντής του Κέντρου Λαογραφίας τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών, σε μιά μελέτη του γιά τό θέμα δέν δέχεται στήν τήν έρμηνεία. Πιστεύει ότι θά «έκυκλετο» αύτό λαό κάποια άρχαία παράδοση μέ ήρωα ένός παρόμοιου άθλου, τον Μέγ' 'Αλέξαντρο ή κάποιον άλλο. Και ότι άπ' αύτήν τήν άρχαία παράδοση προήλθε ή δημόδης παράδοση τής Κρήτης. Και γιά νά στερεώσει τή γνώμη του μνημονεύει τήν παράδοση πού αναφέρει ό Δανιήλ, Μητροπολίτης 'Εφέσου του 15ου αιώνα, πού παρουσιάζει τον Μέγ' 'Αλέξαντρο νά έχη καταπιαστή δρυγμα «έν τώ άκρω του τής 'Ερυθρας θαλαττίου κώλπου» —δηλαδή τό άνοιγμα τής διέξυργος του Σουέζ!

Ποιά νά είναι ή άληθινή καταγωγή αύτης τής κρητικής παράδοσης πού δημοσίευσε ό Κονδυλάκης; 'Εμάς μάς ένδιαφέρει ότι ό Κονδυλάκης τήν καταγράφει πρώτος. Αύτός είναι ό κόσμος πού τον συνταράζει άπ' τά νειάτα του: ή Κρήτη και οί θρύλοι τής, και τά παλικάρια, και τά βουνά, και οί πόλεμοι γιά τήν έλευθερία, και τά πλάσματα του Θεου όπως είναι, μέ αίμα και μέ σάρκα. "Οχι παραμορφωμένα άπ' τό κίνημα τών ρωμαντικών —όπως όλα τά κινήματα— είχε φτάσει τότε κι' αύτό, στους χρόνους τούς λίγο πρίν άπ' τον Κονδυλάκη, στην ήπειρωτική 'Ελλάδα και έταλάνιζε τούς λογίους τής, τούς ποιητές τής, τον καθαρεύοντα λόγον τους και τούς περιπαθείς άναγνώστες τους.

Μνημονεύσαμε τούς ρωμαντικούς. Μιλώντας γιά τον Κονδυλάκη, γιά τή γενιά του πού διαδέχτηκε τότε τούς ρωμαντικούς, είναι άνάγκη νά δούμε λίγο τί ήταν αύτό πού άρνηθήκανε νά του ύποταχθούνε οί νησιώτες τής πεζογραφίας μας, ό Παπαδιαμαντής, ό Μωραϊτίδης και ό Κονδυλάκης. Είναι, άλήθεια, έκπληκτικό —όπως διερωτώνται και οί ξένοι μελετητές τής ιστορίας τής Τέχνης— πώς αύτό τό κίνημα, πνευματικό και λογοτεχνικό, πού άρχισε άπ' τή ρωμαντική σχολή τής 'Ιένας, κίνημα καθαρά γερμανικό, δηλαδή κατ' έξοχήν άντιμωσαικό, άντιελληνικό, διαποτισμένο άπ' τό συμπιεσμένο πάθος τής γερμανικής ψυχής—είναι έκπληκτικό πώς βρήκε άπήχηση στή Μεσόγειο και στην 'Ελλάδα. Τί ήταν ή 'Ελλάδα τής έποχής τών ρωμαντικών; "Ενας λαός καταματωμένος, άπλοϊκών άγωνιστών, και κυρούλες του πένθους, έρείπια άρχαίων ναών και καλύβες τών συγχρόνων, κάστρα βενετσιάνικα και λίγα κτίρια νεοκλασικά, φουστανέλλες και λαούτο και δημοτικό τραγούδι και 'Ερωτόκριτος. Και γραφικότης πολλή. Τήν δίδει ώραία ό 'Αριστοτέλης Κουρτίδης μιλώντας γιά τον 'Αλέξανδρο Ραγκαβή. «'Εζησε—γράφει γιά τον Ραγκαβή—τους πλήρεις άπροσδοκήτων χρόνους τής εξέλιξεως τών ήθών έν 'Ελλάδι από τουρκικά έως φραγκικά. Είδη ύπουργούς νά γράφουν επίσημα έγγραφα σταυροπόδι εις τό έδαφος, επί του γόνατός των, και κυρίας κρεμαμένες εις τήν ράχην κυριών διά νά περάσουν λασπώδη δρόμον. "Ητο σύγχρονος τών άνδρών του άγώνος, τών όποίων τίνες, ως ό Κριεζώτης, διέσχισαν τούς δούς χρυσοντυμένοι και παρακολουθούμενοι από ένοπλον φρουράν φουστανελλοφόρων παλικαριών».

Πώς ήταν δυνατόν νά περιβάλλωνται από τέτοια ζωή οί συγγραφείς του καιρού εκείνου και νά γράφουν διηγήματα όνομαζόμενα «Γλουμιμάουθ», «Τό Κακουργοδικεϊον τής 'Ελισαβετώνος», «Οί 'Υφανταί τής 'Ανσης»; "Οχι μόνο οί στίχοι τους, αλλά και τά ιστορικά μυθιστορήματα πού έγραψαν, τά περισσότερα είναι κατά βάση ρωμαντικά. "Ολα πομπορούν σε μιάν άτμόσφαιρα θολή—οί ήρωες, οί έτοιμοθάνατοι χωρίς παρθένες, οί πράξεις, οί φόνοι, τά έπίθετα, οί όλοφυρμοί.

"Ομως τό μελέμι πού φυσά σ' αύτόν έδώ τον τόπο, πάνω στις κολώνες τών άρχαίων ναών, τίσ μέρες του καλοκαιριού, και τό φώς πού όργώνει τίσ έπιφάνειες και τίσ άποκαλύπτει μ' έναν τρόπο βίαιο, σά νά είναι ψυχή μέσ στα πράγματα πού πρέπει ν' άποκαλυφθή,—όλα έδώ έχουν ένα ήθος πού άποκρούει τά ήμίφωτα και τά μυστικοπαθή. 'Ο καημός είναι άπλός και βαθύς, σαν τήν κόψη του μαχαιριού, τό πάθος του άνθρώπου άρρενωπό ως τό θάνατο. Πώς μπόρεσε νά έπικρατήση στην 'Ελλάδα, σ' αύτήν τήν ώρισμένη ώρα, στα μέσα του 19ου αιώνα, μέσα σ' αύτό τό φώς, τό κίνημα τών άρχών, τών περιπαθών και τών στεναζόντων ρωμαντικών; "Αλλη εξήγηση δέν ύπάρχει: τούτος έδώ τό τόπος άρέσκεται στην άντίφαση. Τό έλληνικόν μέτρον, πού είναι ή ύψιστη κατάκτηση τής τέχνης του, προϋποθέτει τήν άντίφαση. Οί ρίζες του διαλόγου είναι έδώ πολύ άρχαίες. 'Αντιπαράθετομε διαρκώς στο κάθε τι τήν άντίφασή του, στή ζωή, στον στοχασμό, στην τέχνη, στή θρησκευτική μας άγωγή. Είμαστε ταυτοχρόνως πολλα. Είτε γιατί ύπακούουμε στους νόμους του καθαρού παιχνιδιού πού δέν μπορούμε νά τό ξεφύγουμε, είτε γιατί ή εύμετάβολη φύση πού μάς περιβάλλει μάς οδηγεί κατά εκεί, είτε από άνάγκην μιμήσεως, είτε γιατί ή άνάγκη τής άρμονίας, πού έγινε νόμος στις καλύτερες ώρες του ευρωπαϊκού πνεύματος, χρειάζεται αύτήν τήν άέναη άντίφαση.

'Η άρετή και τό μέγεθος τής γενεάς του Κονδυλάκη, πού ήταν ή γενιά του Παπαδιαμαντή, του Παλαμά, του Βλαχογιάννη, του Γρυπάρη, του Καρκαβίτα, του Ξενοπούλου ήταν αύτή: "Οτι έγινε ή γενιά τής έπιστροφής. 'Ο αίθεροδάμων διάλογος τών ρωμαντικών είχε τελειώσει. Τό "Εθνος έπρεπε νά άνακτήση τή φωνή του και νά θεμελιώσει παράδοση τής λογοτεχνίας του. "Ετσι άρχισε ή 'Αναγέννηση. 'Ο Παπαδιαμαντής επιστρέφει τά 'Ελληνικά Γράμματα στή Σκίαθο και στην άπλότητα τών έλληνικών χριστιανικών καιρών, ό Κονδυλάκης στο μύθο του Κρήτης, στο έως άντρες και στις γυναίκες τών θουνών τής, ό Παλαμάς στο Μεσολόγγι και στο θρύλο του Βυζαντίου, ό Ξενοπούλος στο Ζάντε. Και λίγο άργότερα, ό Σικελιανός στή συνείδηση τής γής του και στην αιωνιότητα τών Δελφών, και ό Καζαντζάκης στην «Κρητική ματιά του».

Τότε γράφεται μνημείο ώραίο τών Γραμμάτων μας ό «Πατούχας» του Κονδυλάκη.

Το κείμενο είναι φανερό ο σολομός του Κονδυλάκη